

Juraj BATELJA, *Blaženi Alojzije Stepinac – svjedok Evanđelja ljubavi. Životopis, dokumenti i svjedočanstva – prije, za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata*, Postulatura blaženog Alojzija Stepinca, Zagreb 2010.

A) Knjiga 1. *Životopis*, 580 str.

Ova iznimna knjiga, samo jedna u nizu od njih ukupno tri, vrlo sustavno i detaljno, a opet jezgrovito i jasno, javnosti iznosi životopis jedne od ključnih osoba suvremene hrvatske povijesti. Kako se i u naslovu može uočiti, knjiga prikazuje život i rad zagrebačkog nadbiskupa i metropolita, blaženog kardinala Alojzija Stepinca. Preciznije, ovdje se iznose biografski podaci, pri čemu se osobito veliki prostor posvećuje Stepinčevu djelovanju za vrijeme i neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata te žrtvi koju je podnio tijekom montiranog sudskog procesa koji se protiv njega vodio u jesen 1946. godine. Spomenuti sudski proces okončan je presudom 11. listopada iste godine, kojom su komunističke vlasti Stepinca proglasile krivim te osudile na kaznu zatvora u trajanju od šesnaest godina, ali i na gubitak svih građanskih i političkih prava u trajanju od pet godina. Sadržaj knjige uz prikaz sudskoga procesa i presude iznosi sažeti pregled ostatka Stepinčeva života.

Knjiga nakon uvodnih dijelova sadrži ukupno četiri glavna poglavlja. U prvome od njih, pod naslovom “Rast u ljubavi prema bližnjemu”, ukratko su izneseni detalji iz života Alojzija Stepinca koji prikazuju njegovo djetinjstvo, odrastanje, sudjelovanje na bojišnicama Prvoga svjetskog rata, školovanje i studij u Rimu te kasnije crkveno djelovanje u Kraljevini Jugoslaviji. Autor je sažeto iznio detalje o Stepinčevu rođenju u Brezariću 8. svibnja 1898., zatim školovanju u Krašiću i Nadbiskupskom konviktu u Zagrebu te novačenju u lipnju 1916. i sudjelovanju u postrojbama austro-ugarske vojske sve do zarobljavanja 1918. godine. U nastavku su sažeti podaci o Stepinčevu izboru svećeničkoga poziva, odlasku na studij teologije na kolegij Germanicum-Hungaricum u Rimu u jesen 1924. te primitku svećeničkoga reda 26. listopada 1930. u Rimu. Zadnji dio poglavlja sažeto prikazuje Stepinčevo crkveno djelovanje od trenutka njegova povratka iz Rima u srpnju 1931. u Zagreb pa sve do pred sam početak Drugoga svjetskog rata. U tom dijelu poglavlja izneseni su podaci o društveno-političkim okolnostima koje su obilježile Kraljevinu Jugoslaviju te o problematici nepotpisivanja konkordata monarhističkih vlasti s Vatikanom.

Drugo poglavlje knjige, pod naslovom “Svjedok ljubavi u Zagrebačkoj nadbiskupiji”, donosi sažete podatke o karitativnoj djelatnosti Alojzija Stepinca. Ovdje su izneseni mnogobrojni detalji koji prikazuju Stepinčevu iznimnu humanost i suosjećanje sa siromašnim građanima Zagreba i okolice, što je osobito došlo do izražaja u vrijeme velike gospodarske krize početkom 1930-ih. U nastavku poglavlja izneseni su detalji o Stepinčevoj odluci da se na institucionalnoj razini započne s rješavanjem problema siromaštva. S tom namjerom bila je izdana i okružnica o osnutku Karitasa Nadbiskupije zagrebačke 25. studenoga 1931. godine. Na kraju poglavlja prikazani su detaljni podaci o pokretanju časopisa *Karitas*, čiji je cilj bio pomaganje siromašnima.

Treće poglavlje, naslovljeno “Nadbiskup koadjutor”, sažeto iznosi podatke o biskupskom imenovanju Alojzija Stepinca 29. svibnja 1934. te preuzimanju dužnosti koadjutora zagrebačkom nadbiskupu Antunu Baueru. U ovome poglavlju izneseni su

mnogobrojni podaci o Stepinčevoj karitativnoj i pastoralnoj djelatnosti, primjerice osnutku brojnih novih župa. Autor je zatim ukazao na Stepinčevu svesrdnu potporu djelovanju Katoličke akcije te središnju ulogu u organiziranju udomljavanja 2 000 djece iz siromašnih krajeva. Na kraju je autor ukazao na Stepinčevo veliko zalaganje za očuvanje i pomoć obiteljima te za brojne druge društveno korisne radnje.

Četvrto te ujedno posljednje i središnje poglavlje knjige nosi naslov "Alojzije Stepinac – zagrebački nadbiskup". Ono jezgrovito i jasno prikazuje bitne značajke Stepinčeva djelovanja od trenutka preuzimanja dužnosti rezidencijalnog nadbiskupa i metropolita zagrebačkog 28. svibnja 1934. godine. Podijeljeno je na ukupno trinaest manjih dijelova koji obrađuju pojedina razdoblja Stepinčeva pastirskog djelovanja ili neke od zasebnih problematika koje su obilježile njegovo razdoblje: pojedinosti o njegovu djelovanju prije te tijekom Drugoga svjetskog rata u obrani dostojanstva svih ljudi, obrani ljudskih prava, karitativnom radu i kršćanskom svjedočenju. Izneseni su brojni detalji koji ukazuju na Stepinčevo moralno i etično držanje u pogledu problematike vjerskih prijelaza, zaštite pripadnika srpske, židovske i romske narodnosti, prihvaćanja i zbrinjavanja brojnih slovenskih i poljskih prognanika te odnosa prema nadolazećoj komunističkoj ideologiji i njezinim progonima.

U prvome dijelu četvrtoga poglavlja autor je iznio činjenice o Stepinčevu razboritom držanju pred početak rata i njegovu zalaganju za pomoć unesrećenim i prognanim ljudima iz drugih krajeva Europe koji su tražili sklonište od nacističkog progona. Drugi dio poglavlja donosi vjerodostojan prikaz ispravnosti Stepinčevih namjera s jedne strane te s druge licemjernih stajališta prema njemu od strane vladajućih struktura u NDH. Ovdje je jasno uočljivo da je Stepinac predstavljao sve veće opterećenje vlastima u NDH te zapreku u postizanju njezinih ciljeva. Treći dio poglavlja iznosi primjere Stepinčeva zalaganja za mnogobrojne zatočenike koncentracijskih logora, obranu potlačenog stanovništva pod talijanskom okupacijom. Ovdje su navedene i neke od brojnih Stepinčevih intervencija kod nacističkih vojnih upravitelja te svesrdno zalaganje za obranu stanovništva Međimurja od mađarske okupacije. U četvrtome dijelu autor je ukazao na Stepinčevo neustrašivo zalaganje za obranu ljudskih prava svakog čovjeka bez obzira na vjersku, nacionalnu, rasnu, političku ili bilo koju drugu pripadnost. Peti dio prikazuje pojedine konkretne primjere Stepinčeva pomaganja stradalnicima rata i progonjenima, u obliku njihova zbrinjavanja i prehranjivanja tijekom 1941., 1942. i 1943. godine. Šesti dio, nadovezujući se na prethodni, prikazuje Stepinčevu karitativnu djelatnost tijekom 1944. i 1945. godine. Sedmi dio iznosi vrlo jasne činjenice koje ukazuju na razborito, moralno i etično Stepinčevo držanje u pogledu problematike vjerskih prijelaza. U ovom dijelu knjige jasno je uočljivo kako se Stepinac oštro usprotivio uplitanju državnih vlasti u ovu problematiku te njegovo zastupanje prvenstva teoloških načela i nužnosti izbjegavanja nasilnih vjerskih prijelaza. Ovdje je potrebno naglasiti kako se – za razliku od pojedinih uglednijih povjesničara koji površnim tumačenjem njima nerazumljive i strane problematike iznose teze o prekrštavanjima – u ovoj knjizi jasno daje do znanja kako je riječ o prijelazima jer Katolička crkva prihvaća pravoslavlje kao ravnopravnu kršćansku zajednicu čiji članovi nisu dužni ponavljati sakrament krštenja prilikom prelaska na katoličku vjeru. U nastavku poglavlja, u sljedeća tri dijela, autor je iznio činjenice o Stepinčevu svesrdnom zalaganju za spašavanje stradalih i progonjenih pripadnika srpske, židovske i romske narodnosti. Ovdje su iznesene ključne činjenice o Stepinčevu spašavanju pravoslavnih episkopa, svećenstva

i vjernika te njegovim intervencijama i prosvjedima kod vladajućih struktura u obranu progonjenih. Slijede podaci o brojnim oblicima pomaganja stradalih i progonjenih pripadnika židovske narodnosti, izjave koje to posvjedočuju, kao i iskazi zahvalnosti upućeni samome Stepincu. U ovom dijelu knjige autor je također ukazao na sustavno nastojanje da se krivotvore povijesne činjenice, u tom kontekstu osobito ističući jednog u javnosti vrlo zastupljenog povjesničara koji negira istinu i zlonamjerno ocrnjuje Stepinčevo djelovanje. Ovdje je potrebno napomenuti kako je isti povjesničar zamaglio oči velikoj većini stručne i šire javnosti sa svojim tezama o navodnoj negativnoj Stepinčevoj ulozi. Paradoks je tim veći kada se uzme u obzir da ga ni matična država naroda čijom se narodnošću isti povjesničar opredjeljuje u tome ne podupire. Razlog ovakvom stanju može se pronaći u činjenici kako pojedine medijske kuće koje podupiru spomenute teze, na štetu Stepinca, u velikoj mjeri dominiraju sredstvima informiranja, osobito tiskovnim medijima. Nadalje, u pogledu ocjene Stepinčeve uloge u vrijeme provođenja rasnih progona ustaljena je praksa licitiranja sa žrtvama te brojem ljudi koje je Stepinac spasio ili je možda mogao spasiti. U tom pogledu ova knjiga iznosi u potpunosti drugačiji prikaz Stepinčeva djelovanja, bez licitiranja ili glorificiranja, prikazujući činjenice, trezveno i jezgrovito. U jedanaestom dijelu poglavlja izneseni su detalji o Stepinčevoj pomoći prilikom prihvaćanja i zbrinjavanja mnogobrojnih svećenika i vjernika koji su pod pritiskom progona od strane nacističkih okupatora morali prebjeći iz Slovenije te su utočište pronašli na prostorima Hrvatske. Dvanaesti dio prikazuje činjenice o sličnim Stepinčevim postupcima s prognanim svećenicima i brojnou djecom s prostora okupirane Poljske, koji su bili udomljeni u Crikvenici i Malinskoj na otoku Krku.

Na kraju trinaesti, posljednji i ključni dio četvrtoga poglavlja knjige prikazuje osobu Alojzija Stepinca pred izazovima komunističke ideologije i progona od strane njezina režima u Jugoslaviji. Autor na početku prikazuje društveno-političko ozračje koje je obilježilo kraj Drugoga svjetskog rata na hrvatskim prostorima te poraće. Ovdje su navedene glavne odrednice novog, tek uspostavljenog komunističkog režima. Izneseni su oblici obračuna ovog sustava s neistomišljenicima. Opisan je način na koji se komunistička vlast obračunavala s Katoličkom crkve te zbog čega je do tog obračuna došlo. Autor je zatim pozornost pridao obračunu režima sa samim vrhom Katoličke crkve, a tako i s nadbiskupom Stepincem. Detaljno je iznesen tijek istražnog postupka koji je protiv Stepinca pokrenut u svibnju 1945., kao i pojedinosti sastanaka komunističkih vlastodržaca s predstavnicima katoličkog episkopata. Jasno su prikazane činjenice koje ukazuju na nastojanja državnih vlasti da podvrgnu Katoličku crkvu pod svoju kontrolu. Lako se može uočiti vrlo izraženo neznanje predstavnika komunističkog režima o pitanju ustroja i poslanja Katoličke crkve, načinu i principima djelovanja te svrsi njezina postojanja. Autor je istaknuo ključno pitanje oko kojega je nastalo neslaganje nadbiskupa Stepinca i Crkve s državnim vlastima. Bilo je to pitanje odgoja i obrazovanja svećenstva te posebno problematika održavanja vjeronaučne nastave u školama. Državnim je vlastima, razumljivo, to bio veliki problem. Naime, egzistiranjem vjeronauka u javnosti uskratio bi se državni monopol nad odgojem i obrazovanjem novih naraštaja, a time i mogućnost podastiranja komunističke ideologije kao jedine ispravne. Nadalje, autor je u ovom dijelu knjige istaknuo mnogobrojne primjere Stepinčevih intervencija i zalaganja kod državnih vlasti s ciljem zaštite i brige za ljude koji su pali u nemilost komunističkih progona. Izneseni su detalji Pastirskoga pisma katoličkog epi-

skopata sa zasjedanja Biskupske konferencije u rujnu 1945., nakon čega je režim oštro reagirao te započeo brutalan obračun s Crkvom. Nakon toga slijedi prikaz montiranog sudskog procesa protiv nadbiskupa Stepinca. Ovdje je ukazano na tijek istražnog postupka u kojem su u potpunosti negirane činjenice, dokazi i svjedoci koji su išli u prilog Stepincu. Znakovito, autor je ovo poglavlje završio Stepinčevim citatom: "Savjest mi je čista, a povijest će jednom reći o tom svoj sud."

Na kraju knjige autor donosi zaključne misli u kojima su iznesene pojedinosti Stepinčeva života koje jasno upućuju na njegovu nevinost te žrtvu koju je podnio prilikom komunističkih progona. Autor je ovdje ujedno prozvao pojedince koji svjesno ignoriraju činjenice nastojeći krivotvoriti povijest.

Na ovu knjigu nastavlja se, po svojoj tematici i sadržajnoj cjelini, dvije knjige koje sa svojim dokumentima nadopunjuju prvu. U njima je autor objavio 691 pismeni dokument. Ovi su dokumenti ujedno pisani trag u prilog nadbiskupa Alojzija Stepinca. No oni su samo kraći izvadak od ukupno 45 000 dokumenata koje je autor konzultirao tijekom svojih istraživanja u svrhu izrade ove vrlo značajne trilogije. Treba napomenuti kako je građu crpio iz ukupno 135 crkvenih, javnih i privatnih arhiva.

B) Knjiga 2. *Dokumenti I. Br. 1.-399. (1933.-1943.)*, 651 str.

Ova je knjiga druga u trilogijskome nizu. U njoj su vrlo sustavno i detaljno izneseni dokumenti koji oslikavaju djelovanje zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca u razdoblju od 1933. do 1943. godine. Ovdje se nalazi ukupno 399 dokumenata koji donose članke, pisma, pismene odgovore, okružnice, zapisane propovijedi, pisane vijesti, pismena dopuštenja i preporuke, molbe, bilješke, pismene prosvjede, prijave, podneske, uplatnice, napisane govore, zahvale, koncepte, naredbe, odredbe, pismene izvještaje, zabilježene izjave, pismene upute, popise, potvrde te mnogobrojne druge vrste zapisa kako samoga Stepinca, tako i njegovih suvremenika. Iz njih se jasno zrcali ispravnost i Stepinčevih postupaka i djelovanja uopće.

C) Knjiga 3. *Dokumenti II. Br. 400.-691. (1944.-1998.)*, 643 str.

Treća knjiga u trilogijskome nizu sadrži zbirku dokumenata koji prikazuju djelovanje zagrebačkoga nadbiskupa Alojzija Stepinca u razdoblju od 1944. do 1946. te nakon njegove smrti. U ovoj se knjizi nalaze 292 dokumenta koji predočuju Stepinčeve stručne, crkvene i druge oblike javnoga rada i djelovanja, kao i istupe njegovih suvremenika, iz kojih je razvidna ispravnost njegova djelovanja u vrijeme kada je to bila vrlo teška i zahtjevna zadaća. Ovdje se, kao i u prethodnoj knjizi, nalazi vrlo veliki broj pisama, zapisanih propovijedi, okružnica te brojnih drugih zapisa kako samoga Stepinca, tako i drugih ljudi. U ovoj se knjizi, između ostaloga, nalazi vrlo veliki broj dokumenata koji su nastali nakon Stepinčeve smrti – ukupno 92 dokumenta takve vrste. Osim pisama, pismenih izjava i zahvala, u ovom dijelu knjige prevladava iznimno veliki broj pismenih svjedočanstava brojnih suvremenika kardinala Alojzija Stepinca koji svojom riječju potvrđuju njegovu nevinost, pravednost, požrtvovnost i žrtvu.

Može se zaključiti kako je ovo jedinstveno i izvanredno djelo te jedno od najvred-

njih među onima koja su vezana uz život i djelovanje nadbiskupa kardinala Alojzija Stepinca. Potrebno je pritom svakako istaknuti kako ova trilogija ukazuje na izniman trud i temeljit rad njezina autora mons. J. Batelje, koji se u potpunosti posvetio proučavanju Stepinčeva opusa. Bez sumnje se može reći kako je J. Batelja iznimno pridonio informiranju stručne i šire javnosti o mnogobrojnim činjenicama koje rasvjetljavaju istinu o liku i djelu zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca.

JOSIP KAJINIĆ

Melita ŠVOB, *Židovska populacija u Hrvatskoj i Zagrebu*, Židovska općina i Istraživački i dokumentacijski centar CENDO, Zagreb 2010., 305 str.

Dr. Melita Švob niz godina bavi se istraživanjem povijesti Židova (žrtava Holokausta), o čemu svjedoče brojni članci i knjige objavljeni u zemlji i inozemstvu. Autorica se može smatrati "vodećom eksperticom za socio-demografsku strukturu i dinamiku židovske populacije u Hrvatskoj" (vidi www.cendo.hr). Za pisanje knjige *Židovska populacija u Hrvatskoj i Zagrebu* koristila je brojnu literaturu, popise stanovništva, podatke židovskih općina i podatke koje je sama prikupila u Istraživačkom i dokumentacijskom centru CENDO (dr. Švob je i njegova direktorica). U knjizi su prikazani rezultati istraživanja, a pritom je korištena pretežno komparativna i analitičko-sintetička metoda.

Prema riječima dr. M. Švob, istraživanje židovske populacije veoma je težak zadatak jer se radi o populaciji koja je vrlo "dinamična" (pokretljiva), a njezina rasprostranjenost ovisila je o raznim prilikama (političkim, gospodarskim i dr.). Drugi je problem kod istraživanja bio što su popisi stanovništva, odnosno metodologija rada tijekom povijesti, bili različiti. Neki su popisi provedeni po koncepciji stalnog ili *de iure* stanovništva (1857., 1928., 1953., 1961., 1971., 1991., 2001.), a drugi prema koncepciji prisutnog ili *de facto* stanovništva (1880., 1890., 1900., 1921. i 1931.). Ni broj Židova koji su članovi židovske općine nije potpun. Predmet istraživanja bili su i oni stanovnici koji imaju dokazano židovsko porijeklo po majčinoj, ali i očevoj strani. Najvjerođostojniji podaci o stanovništvu oni su prema vjerskoj pripadnosti, ali se stanovništvo nakon Drugog svjetskog rata nije izjašnjavalo na taj način.

U knjizi su analizirani rezultati popisa stanovništva od 1857. do 2001. godine. Uspoređeni su podaci s obzirom na brojnost i zastupljenost židovske populacije u Hrvatskoj na razini naselja, gradova i kotareva. Posebno su podrobno obrađeni rezultati židovskog stanovništva u Zagrebu.

U analiziranju židovske populacije uzeli su se u obzir i utjecaji povijesnih, političkih i socio-ekonomskih prilika na migracije stanovništva. Spomenuta je velika razlika u broju Židova u Hrvatskoj i Zagrebu prije i nakon Drugog svjetskog rata. Velik broj Židova stradao je tijekom rata (1941.–1945.), a nakon njega mnogi su emigrirali u Izrael, tako da se broj još više smanjio: danas su Židovi najmanja nacionalna manjina u Hrvatskoj.